

RENEZANSOWY KOŚCIÓŁ P. W. ŚW. WAWRZYŃCA
W CZERNIEJOWIE

Wieś Czerniejów, położona obecnie w powiecie bychawskim, w odległości 14 kilometrów od Lublina, przywilejem Władysława Jagiełły, wydanym w roku 1420 w Krasnymstawie nadana została brygidkom lubelskim¹.

Staraniem przeorowskiej klasztoru brygidek w Lublinie, Agnieszki Jastkowskiej, przy pomocy seniora kapelanów klasztornych, ks. Andrzeja Bietkowicza, w miejscu drewnianej kaplicy czerniejowskiej wzniesiony został kościół murowany². Kamień węgielny położono w kwietniu 1608 r.³, zaś w dniu 20 listopada 1611 roku Krzysztof Kazimierski, biskup kijowski, dokonał konsekracji nowej świątyni⁴. W następnym roku przy kościele erygowana została parafia⁵. Przez trzy wieki akta wizytacji biskupich wymieniają jedynie drobne remonty murów i pokrycia dachowego.

Dopiero w latach 1913 — 1915 kościół w Czerniejowie rozbudowany został według planów budowniczego Siennickiego⁶ przez

---

¹ Wadowski A. ks., *Kościół Lubelskie*, Kraków 1907, s. 417—418.

² Tamże, s. 457.

³ *Acta Visitationum Quatuor Decanatum Chodeliensis Casimiriensis Parceviensis Solecensis in Archidiaconatu Lublinensi per Illss et R. D. Alexandrum Ioannem Trembiński Praep. Cath. Chelm. Archidiac. Lublinen Curatum in Ryki, Annis 1738 et 1739 expeditarum*. Archiwum Kurii Biskupiej w Lublinie nr. 101, K. 219.

⁴ Wadowski A., *op. cit.*, s. 457.

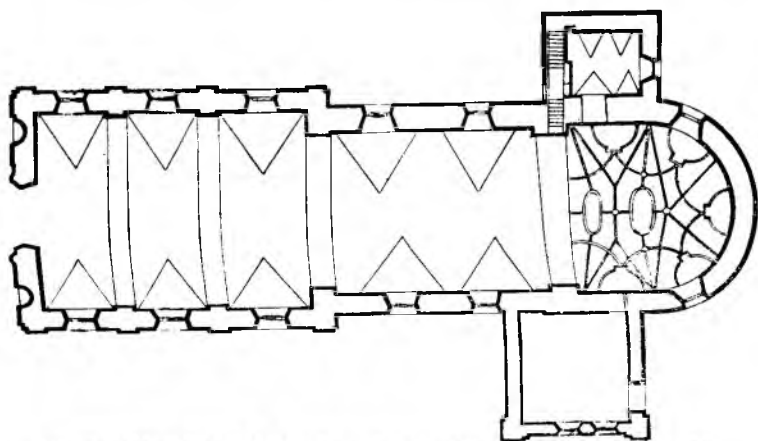
⁵ *Actus Visitationis Generalis Decanatus Lublinensis Ab Illustrissimo Excelentissimo et Reverendissimo Domino Adalberto Leszczye Skarszewski Episcopo Helmensi et Lublinensi Peracte Anno Domini MDCCC*. AKBL nr. 182, K. 71.

⁶ *Książka rachunków budowy kościoła w Czerniejowie 1913*. AKBL Dz. IVc nr. 1. k. nlb.

przedłużenie nawy w kierunku zachodnim. Wówczas też zniszczona została zabytkowa elewacja frontowa kościoła.

Kościół parafialny pod wezw. św. Wawrzyńca w Czerniejowie wznosi się w odległości około 50 metrów od szosy Lublin — Wysokie, w środku wsi, na brzegu szerokiej doliny rzeczki Czerniejówki, na małym cmentarzu obsadzonym drzewami.

Kościół jest orientowany, murowany z cegły i kamienia, tynkowany, wzniesiony na planie zbliżonym do prostokąta, z półkoliście zakończonym prezbiterium, niewiele szerszym od nawy.

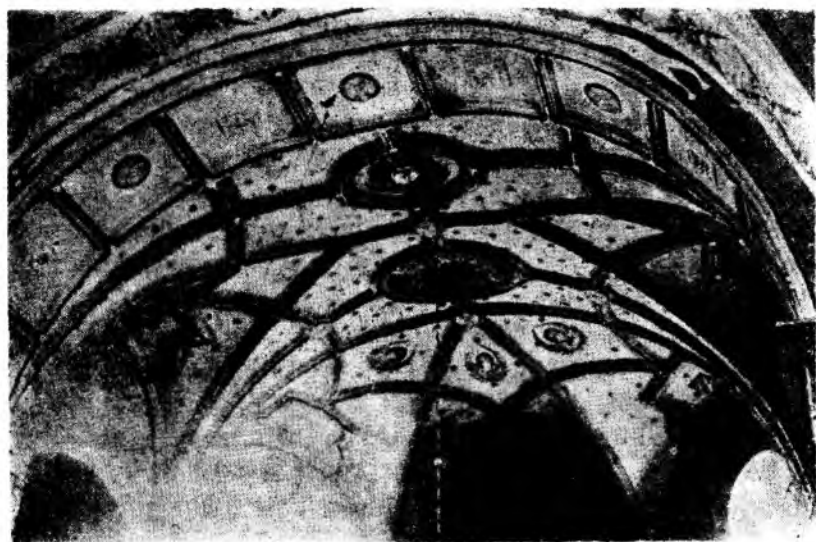

Czerniejów, kościół. Rzut poziomy. Wyk. M. Kurzątkowski.

W planie kościoła widoczne są pewne nieregularności. Od północy do prezbiterium, a od południa i częściowo do nawy, przylegają dwie prostokątne w rzucie zakrystie. Do dwuprzęsłowej nawy przylega od zachodu trzyprzęsłowa, nie zabytkowa część kościoła.

Wnętrze świątyni czerniejowskiej podzielone jest na nawę i prezbiterium łukiem tęczowym na filarach przyściennych. Oświetlone jest sześcioma otworami okiennymi, wydłużonymi, zamkniętymi łukiem pełnym, dwoma w prezbiterium i czterema w nawie. Do prezbiterium wpada ponadto światło z empor nad zakrystiami przez szerokie otwory zamknięte odcinkowo.

Kościół sklepiony jest kolebkowo z lunetami, w półkolistym

Czerniejów, kościół. Stiuki w prezbiterium. Fot. A. Czerepiński.

zakończeniu prezbiterium hemisferycznie z lunetami. Kolebką z lunetami przesklepione są również: zakryścia i empora po stronie północnej. Zakryścia południowa nakryta jest stropem płaskim, zaś empora nad nią pozornym sklepieniem w formie półkolebki.

Sklepienie prezbiterium pokryte jest dekoracją stiukową. Listwy sztukateryjne, o przekroju żebra gotyckiego, zdobione są astragallem. Liczba figur zakreślanych przez listwy sprowadza się do dwóch. Są to: owale na środku sklepienia oraz łuki dwuramienne w lunetach. Poza tym listwy biegną wzdłuż lunet oraz łączą ze sobą poszczególne figury. W jednym z stiukowych owali znajduje się słońce z twarzą ludzką, w drugim, otoczony falującymi promieniami, monogram IHS. Sztukaterie obramiają również łuk tęczy i dzielą go na kwadratowe pola, w których znajdują się na przemian plakietki z orłami i rozetami. Plakietki z motywem orła zdobią również sklepienie prezbiterium w niektórych miejscach przecinania się listew.

Kapitele filarów przyściennych pod łukiem tęczowym zdobione są liśćmi miękkiego akantu, kładzionymi na kanelowanym tle.

Elewacje zabytkowej części kościoła pozbawione są podziałów architektonicznych, górą obiega je jedynie gzyms o ubogim profilu, wspólny nad nawą i prezbiterium.

Kościół kryty jest dachem dwuspadowym o jednej kalenicy, pobitym blachą ocynkowaną. Nad przybudówkami dachy pulpitowe.

Nie zachował się żaden przekaz dający nam pełny, pierwotny wygląd kościoła. Biorąc jednak pod uwagę brak jakichkolwiek wzmianek o większych pracach przy obiekcie w siedmiu kolejnych wizytacjach i inwentarzach z lat 1644—1859, przy jednoczesnym powtarzaniu się w pewnych dokumentach części składowych budowli, można przypuszczać, że kościół w Czerniejowie składał się

Czerniejów, kościół. Fot. A. Czerepiński.

z jednoprzęsłowego, półkoliście zakończonego prezbiterium oraz krótkiej dwuprzęsłowej nawy. Do prezbiterium od strony północnej przylegała zakrystia a nad nią empora — „mały chórek dla zakonnic”⁷, od południa skarbiec. Jako pokrycie dachowe wymieniany jest zawsze gont.

Kwestia występowania dekoracji stiukowej na sklepieniu nawy jest trudną do rozstrzygnięcia. Źródła nic nie mówią o jej istnieniu, ale ponieważ nie wspominają również występowania sztukaterii w prezbiterium, nie może być to podstawą do twierdzenia, że stiuków w nawie nie było. Z drugiej strony wiadomym jest, że sklepienie obecne nie było przebudowywane, jak również skuwanie sztukaterii nie jest wymieniane wśród prac podczas rozbudowy kościoła. Raczej należałoby się skłaniać do hipotezy, że nawa nie była zdobiona dekoracją stiukową. Wiemy natomiast, że kościół był miejscami pokryty dekoracją malarską, która być może zastępowała sztukaterie w nawie⁸.

Od frontu kościół posiadał kruchę nazywaną *porticus*⁹, zapewne jednoznacznie z wymienianym w innym miejscu „babińcem”¹⁰.

Elewacje boczne prawdopodobnie do dziś zachowały swój wygląd zewnętrzny bez większych zmian, czyli że pozbawione były podziałów architektonicznych i dekoracji.

Najwięcej kłopotów sprawia odtworzenie elewacji głównej kościoła. Wobec braku jakichkolwiek przekazów o jej pierwotnym wyglądzie, a jednocześnie znając różnorodność i niepowtarzalność opracowania fasad frontowych poszczególnych zabytków tzw. „typu lubelskiego”, nie można kusić się o rekonstrukcję elewacji głównej budowli. Możliwe jest jednak ustalenie jej typu.

---

⁷ *Liber Visitationum in Archidiaconatu Lublinensi Trium Decanatum videlicet: Casimiriensis, Parczoviensis Chodeliensis, Anno 1675 expeditarum.* AKBL, nr. 99, K. 155.

⁸ *Visitatio Ecclesiarum in Archidiaconatu Lublinensi ex annis 1644 et 1650.* AKBL, nr. 97, K. 73.

⁹ *Liber Visitationum...* o. c. K. 155.

¹⁰ *Acta Visit. Quatuor Decanatum...* o. c. K. 223.

Wśród kościołów późno renesansowych na Lubelszczyźnie wyróżnić można trzy zasadnicze typy elewacji frontowych:

1. bezwieżowy, ze szczytem o trójkątnym zarysie (Końskowola — kościół św. Anny, Radzyń, Markuszów — kościół św. Ducha, Lublin — kościół św. Agnieszki i św. Józefa);

2. z wysoką wieżą — dzwonnica na osi elewacji frontowej, przy czym po bokach wieży widoczne są fragmenty trójkątnego szczytu, co sprawia wrażenie zasłonięcia jego pozostałej części przez dzwonnica (Szczepieszyn — kościół św. Mikołaja, Lublin — cerkiew bazylianów, Krasienin);

3. z szczytem elewacji frontowej flankowanym dwoma małymi wieżyczkami (Łęczna, Turobin, Uchanie).

Ponieważ dawne opisy kościoła nie wymieniają żadnej dzwonnicy przy kościele, którą musiała zastępować tylko jedna drewniana wieżyczka z sygnaturką na dachu, elewacja frontowa kościoła czerniejowskiego należała do pierwszego z wymienionych typów, do typu bezwieżowego.

Data powstania, wyglądem zewnętrznym i dekoracją wnętrza, jak również małymi wymiarami kościoła w Czerniejowie związany jest ściśle z dwoma znanymi już powszechnie małymi kościółkami w Markuszowie (św. Ducha — 1608) i Końskowoli (św. Anny — 1613), charakterystycznymi dla początkowego okresu rozwoju późnorenesansowej grupy kościołów noszącej miano typu lubelskiego, potocznie zwanego „renesansem lubelskim”.

Odmienne jest jednak ukształtowanie rzutu kościoła. O ile w znanych już przykładach prezbiterium jest wyraźnie wyodrębnione w bryle, węższe od nawy, o tyle w Czerniejowie jest

¹¹ *Status Ecclesiarum Decanatus Parczoviensis et Chodeliensis Anno Domini Millesimo Septuagesimo Quadragesimo Octavo. Visitatus...* AKBL, nr 103, K. 334.

¹² Tatarkiewicz W., *Typ lubelski i typ kaliski w architekturze kościelnej VXII wieku*. „Prace Komisji Historii Sztuki”. T. VII, Z. I, Kraków 1937.

Tatarkiewicz W., *O pewnej grupie kościołów polskich z początku XVII wieku*, „Sztuki Piękne”, II, z. 6, Kraków 1926.

nawet nieco szersze. Na zewnątrz więc obiekt stanowi zwartą, jednolitą bryłę. Wnętrze jest zasadniczo jednoprzestrzenne z sztucznym podziałem dokonany za pomocą łuku tęczowego. W ten sposób zbliża się czerniejowski zabytek do kościoła św. Wojciecha w Lublinie (1611), czy też dużo późniejszego, dotychczas nieuwzględnionego w badaniach nad tzw. „renesansem lubelskim“, kościoła w Krasieninie, pow. Lublin (1635—1653), o wnętrzach całkowicie jednoprzestrzennych, bez podziałów na nawę i prezbiterium, o jednolitej sieci sztukaterii pokrywającej całe sklepienie.

Sztukaterie występujące w prezbiterium kościoła w Czerniejowie, o hysunku bardzo prostym, w znacznym stopniu opierającym się na podziałach sklepienia, wykazują znaczny postęp w stosunku do dekoracji kościoła św. Wojciecha w Lublinie, lecz są mniej zaawansowane niż poważnie już wykształcone stiuki w Końskowoli. Trudno jest znaleźć analogie do rysunku sztukaterii w Czerniejowie, jak w ogóle jest to trudne w odniesieniu do dekoracji „typu lubelskiego“, odznaczających się wielką różnorodnością. Najbardziej jednak zbliża się swym ogólnym założeniem kompozycyjnym do stiuków prezbiterium kościoła parafialnego w Turobinie.

Przekrój listwy sztukateryjnej posiada rysunek żebra gotyckiego o dość urozmaiconym profilu, mało regularnym w porównaniu z powszechnie stosowanym wklęsło wypukłym. Listwa dekorowana jest jedynie klasycznym motywem astragallu.

Wymieniony profil świadczy o istnieniu dwóch dróg dochodzenia do wykształconej listwy sztukateryjnej o przekroju wklęsłowypukłym, bogato dekorowanej kymationem lesbijskim lub jońskim i astragallem. Pierwsza z nich to wykształcenie się nowego profilu, przeciwstawnego żebru gotyckiemu, na który dopiero z czasem wchodzi element klasyczny, jak np. w Końskowoli czy w lubelskim kościele św. Wojciecha. Druga droga to pozostawienie starego gotyckiego profilu przy stopniowym nakładaniu nań motywów antycznych. Tą drogę właśnie reprezentuje kościół w Czerniejowie.